

Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych w świetle postulatów równości i sprawiedliwości opodatkowania

The Polish Personal Income Tax Act in the light of taxation equality and equity postulates

dr Krzysztof Radzikowski

Katedra Prawa Finansowego WPIA UW, ORCID: 0000-0001-6246-8838

Streszczenie

Obciążenia dochodów osobistych są zasadniczym polem dyskusji na temat postulatów równości i sprawiedliwości opodatkowania. Dyskusja ta ogniskuje się wokół dylematu podatku liniowego albo progresywnego. Mimo nominalnie progresywnych stawek – podatek dochodowy od osób fizycznych wraz ze składkami na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne (tzw. klin podatkowy) są zbliżone do rozkładu liniowego z wyraźnym maksimum w środkowych przedziałach rozpiętości dochodów. Wysokość obciążeń zależy przede wszystkim od źródła przychodu – rysuje się wyraźne uprzywilejowanie działalności gospodarczej względem pracy najemnej, zwłaszcza w kodeksowych formach zatrudnienia. Sytuacja ta rodzi istotne wątpliwości z perspektywy postulatów równości i sprawiedliwości opodatkowania, a nie rozwiewają ich planowane zmiany w ramach tzw. Polskiego Ładu.

Słowa kluczowe: sprawiedliwość opodatkowania, równość opodatkowania, podatek dochodowy, podatek od dochodów osobistych (PIT), progresja opodatkowania, podatek liniowy, tzw. klin podatkowy, składka ZUS, składka NFZ

Summary

Encumbrance of personal income is the basic field of discussion that focuses around the dilemma of linear vs. progressive tax. With nominally progressive rates, the personal income tax, together with social and health insurance premiums (so-called tax wedge), resembles a linear distribution with an evident maximum in the mid-range income. The amount of the encumbrance is primarily dependent on the source of income, running one's own business clearly outstanding against the hired/wage work, particularly in its Labour Code forms of employment. Such a situation triggers fundamental doubts related to the postulates of equality and equity of taxation—not to be dispelled by the impending 'Polish Order' change.

Keywords: equity of taxation, equality of taxation, income tax, personal income tax (PIT), tax progression, linear tax, 'tax wedge'/high tax bracket, Social Insurance Institution [ZUS] premium, National Health Fund [NFZ] premium

1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Idee równości i sprawiedliwości stanowią podstawę życia społecznego i porządku prawnego, oczywiste jest więc odnośzenie ich także do danin publicznych i prawa podatkowego. Istotą tego problemu jest tradycyjny dylemat podatku liniowego albo progresywnego, czyli odpowiedź na pytanie, czy bogatsi powinni płacić wyższe podatki niż biedniejsi proporcjonalnie czy ponadproporcjonalnie do poziomu zamożności¹. Zagadnienie to jest obszarem nieustających sporów w nauce prawa, ekonomii i socjologii, a także w polityce i publicystyce oraz w życiu codziennym².

Szczególnie ważne miejsce w dyskusjach zajmuje podatek od dochodów osobistych, który w Polsce funkcjonuje pod nazwą podatku dochodowego od osób fizycznych (ang. *personal income tax* – PIT), gdyż jest najbardziej odczuwalny

przez społeczeństwo i w największym stopniu uwzględnia sytuację osobistą podatnika. Niemniej przy ocenie postulatów równości i sprawiedliwości opodatkowania trzeba całościowo traktować system ciężarów publicznych wraz ze składkami na ubezpieczenia społeczne (Zakład Ubezpieczeń Społecznych – ZUS) i zdrowotne (Narodowy Fundusz Zdrowia – NFZ) oraz z uwzględnieniem zjawiska przerzucalności podatku³. Ze społeczno-gospodarczego punktu widzenia podejście to trafniej odnosić do ekonomicznego źródła obciążonego podatkiem (dylematy: praca albo kapitał oraz oszczędności albo konsumpcja) niż do formalnoprawnego kryterium przedmiotu opodatkowania (przychód, dochód, obrót, majątek). Co więcej, spór o równość i sprawiedliwość rozkładu ciężaru podatkowego powinien także uwzględniać funkcje redystrybucyjną finansów publicznych, która łągodzi nierówności społeczne

(świadczenia na rzecz społeczeństwa finansowane ze środków publicznych).

W konsekwencji postulaty równości i sprawiedliwości opodatkowania trzeba odnieść do opodatkowania dochodów osobistych na czterech obszarach, które uskładają się w myśl zasady „od ogółu do szczegółu”:

- 1) relacja między funkcją fiskalną a funkcją redystrybucyjną finansów publicznych;
- 2) relacja między obciążeniem podatkowym dochodów osobistych a obciążeniem podatkowym konsumpcji i majątku oraz dochodów korporacji;
- 3) relacja między podatkiem dochodowym od osób fizycznych a innymi obciążeniami dochodów osobistych, składającymi się na pojęcie klina podatkowego, przede wszystkim składkami na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne;
- 4) konstrukcja ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych⁴.

2. PODATEK DOCHODOWY OD OSÓB FIZYCZNYCH A MODELE PODATKU OD DOCHODÓW OSOBISTYCH

Funkcjonują dwa zasadnicze modele podatku od dochodów osobistych: cedularny (analityczny) i globalny (syntetyczny). Podatek cedularny jest podzielony na źródła przychodów (ceduły), dla których obowiązują odrębne zasady opodatkowania: stawki, ulgi i zwolnienia itd. Podatek globalny obciąża zsumowane dochody ze wszystkich źródeł przychodów według jednolitych zasad, aczkolwiek często dopuszcza się zróżnicowanie w zakresie ustalania wysokości dochodu dla poszczególnych źródeł. Stawka progresywna nabiera sensu dopiero w obliczu wszystkich dochodów podatnika i co do zasady dotyczy podatku globalnego. Podatki cedularne nie uwzględniają natomiast sytuacji osobistej podatnika, w tym jego zdolności do poniesienia ciężaru podatkowego.

Pierwszy model kształtował się od przełomu XVIII i XIX w. do początku XX w. w Anglii. Podatek był wymierzany po odciążeniu kosztów i rozdzielony na 5 ceduł w zależności od źródeł dochodu. Oprócz tego był naliczany tzw. *super tax*, tj. progresywny podatek od nadwyżki sumy wszystkich ceduł ponad określone minimum (podatek ten często jest uznawany za wzorzec sprawiedliwości podatkowej)⁵.

Drugi model ukształtował się pod koniec XIX w. w Prusach i szybko przeniósł się na inne państwa niemieckie. Cechował się jednakowym dla wszystkich minimum egzystencji i jednolitymi stawkami, które z czasem nabrały charakteru progresywnego⁶.

Współczesne systemy podatku od dochodów osobistych opierają się na modelach wykształconych w Anglii i w Prusach, także poprzez ich połączenie (system mieszany). W ramach podejścia analitycznego zasadniczo rozdzielone są dochody z pracy (włączając emerytury, renty i świadczenia socjalne) i z kapitału, w których ramach najczęściej wyróżnia się następujące źródła: oszczędności, nieruchomości i działalność gospodarcza⁷. W państwach Europy Zachodniej zazwyczaj praca najemna jest opodatkowana stawkami progresywnymi, kapitał zaś – stawką proporcjonalną (tzw. *dual income tax*). W państwach Europy Środkowo-Wschodniej popularny stał się natomiast globalny podatek liniowy⁸.

Podatek dochodowy od osób fizycznych łączy oba modele – co do zasady dochody z różnych źródeł łączą się w skumulowaną podstawę opodatkowania, do której stosuje się

stawki progresywne (17 i 32%). Niemniej każde ze źródeł jest poddane odrębnym zasadom ustalania dochodu oraz ulgom i zwolnieniom; co więcej, wiele źródeł przychodu jest wyłączonych z zasady kumulacji i podlega odrębnemu opodatkowaniu stawką proporcjonalną (liniową). Zróżnicowanie to jest w dużej mierze pozostałością historyczną, leżącą u genezy omawianego podatku. Zastąpił on bowiem szereg danin z okresu gospodarki socjalistycznej, a jednocześnie przejął od nich zasadnicze elementy konstrukcyjne⁹.

Powyższą prawidłowość najlepiej obrazują przepisy przejściowe ustawy z dnia 26 lipca 1991 r., które wskazują uchylone akty prawne (art. 54 ust. 1):

- 1) źródło przychodu „stosunek służbowy” odpowiada uchylonemu podatkowi od wynagrodzeń i podatkowi od płac (por. art. 10 ust. 1 pkt 1 z art. 54 ust. 1 pkt 1-2);
 - 2) źródła przychodu „działalność wykonywana osobiście” oraz „kapitały pieniężne i prawa majątkowe” odpowiadają uchylonemu podatkowi wyrównawczemu (por. art. 10 ust. 1 pkt 2 i 7 z art. 54 ust. 1 pkt 3);
 - 3) źródło przychodu „pozarolnicza działalność gospodarcza” odpowiada uchylonemu podatkowi dochodowemu (dla sektora nieuspołecznionego) (por. art. 10 ust. 1 pkt 3 z art. 54 ust. 1 pkt 4);
 - 4) źródło przychodu „działalność specjalnej produkcji rolnej” odpowiada uchylonemu podatkowi rolnemu w części dotyczącej tych działów (por. art. 10 ust. 1 pkt 4 z art. 54 ust. 1 pkt 5).
- Wśród różnic konstrukcyjnych dotyczących poszczególnych źródeł największe znaczenie mają różnice dotyczące kosztów uzyskania przychodów:

- 1) dla działalności gospodarczej podstawa opodatkowania uwzględnia koszty rzeczywiste (poniesione przez podatnika w celu uzyskania przychodu),
- 2) dla działalności wykonywanej osobiście (umowa zlecenia, umowa o dzieło itp.) – ryczałtowe w wysokości co do zasady 20% przychodu,
- 3) dla stosunku pracy – ryczałtowe w wysokości co do zasady 250 zł miesięcznie,
- 4) podatek od emerytur i rent wymierza się zaś bez potrącenia kosztów.

W konsekwencji jedynie obciążenia działalności gospodarczej mają charakter podatku dochodowego; obciążenia rent i emerytur są typowym podatkiem przychodowym; obciążenia pracy najemnej w formie kodeksowej, a w dużej mierze także na podstawie umów cywilnoprawnych, są bliskie podatkowi przychodowemu, jedynie zaś w przypadku przeniesienia praw autorskich (również w ramach stosunku pracy), gdy zryczałtowane koszty uzyskania przychodów wynoszą 50% (do wysokości przychodu równego progowi, powyżej którego stosuje się stawkę 32%), pozwalają zbliżyć się do modelu podatku dochodowego.

Dopiero w powyższym kontekście można badać wysokość obciążeń, gdyż porównywanie stawek podatku przychodowego i podatku dochodowego jest metodologicznie błędne i prowadzi do absurdalnych rezultatów.

3. DYLEMAT PODATKU LINIOWEGO ALBO PROGRESYWNEGO

Współczesny dyskurs na tematy społeczno-gospodarcze mieści się w granicach wyznaczonych z jednej strony przez

liberalizm, z drugiej zaś – przez szeroko pojęte nurty lewicowe, które nawiązują do koncepcji tzw. państwa dobrobytu (ang. *welfare state*); odrzucamy natomiast poglądy sprzeczne ekonomii klasycznej jako utopijne bądź anachroniczne (np. fizjokratyzm czy merkantylizm). Według myśli liberalnej obciążenie proporcjonalne do poziomu zamożności jest sprawiedliwe i efektywne ekonomicznie, gdyż zachęca do wydajniejszej pracy, zakumulowane dzięki temu zasoby pobudzają zaś całą gospodarkę, z korzyścią także dla uboższych; wbrew pozorom progresja opodatkowania nie przynosi natomiast nikomu korzyści, gdyż hamuje rozwój gospodarczy całego społeczeństwa i sprzyja tzw. szarej strefie, dla bogatszych stanowi swoistą karę za wydajniejszą pracę, a ubogim nie daje niczego. Koncepcja państwa dobrobytu opiera się natomiast na aktywnej polityce socjalnej finansowanej z wysokich podatków o charakterze progresywnym.

Liberałowie uwypuklają dwa paradoksy progresywnego podatku dochodowego:

- 1) dotyka on ludzi o relatywnie wysokich zarobkach u szczytu aspiracji zawodowych, lecz pomija grupę jeszcze zamożniejszych osób, dysponujących zgromadzonym wcześniej majątkiem (także w drodze dziedziczenia), które nie prowadzą istotnej działalności zarobkowej¹⁰,
- 2) liczne ulgi i rosnące wraz z poziomem zamożności możliwości unikania opodatkowania realnie zbliżają zaś skalę progresywną do liniowej¹¹.

W konsekwencji opowiadają się za proporcjonalnym podatkiem od przychodów, pobieranym „u źródła” przez pracodawcę, bez zwolnień, ulg, kwoty wolnej od podatku i indywidualizowania sytuacji życiowej podatnika¹².

Co ciekawe, wskazane paradoksy progresywnego podatku dochodowego dostrzegają także współczesne nurty lewicowe, niemniej – inaczej niż liberałowie – opowiadają się za progresywnym podatkiem majątkowym (od kapitału, nieruchomości i spadków), który ma lepiej odzwierciedlić różnicowanie majątkowe społeczeństwa ze względu na postępującą akumulację bogactwa (przede wszystkim w drodze dziedziczenia) i wynagradzanie pracy znacznej części najlepiej zarabiających poprzez udziały w kapitale¹³.

Interwencjonizm, rządzący światową polityką gospodarczą do lat 70. ubiegłego wieku, realizował postulat wysokiego i progresywnego opodatkowania dochodów osobistych. Niemniej od lat 80. ubiegłego wieku prym wiedzie szkoła neoliberalna, kierująca się założeniem neutralności opodatkowania oraz niskiej i liniowej stawki. Znacząca obniżka podatków zwiększyła zadłużenie społeczeństwa jako całości, gdyż rządy musiały pożyczać kapitał, który nie wpłynął tytułem podatków, odsetki stanowiące wynagrodzenie elit finansowych obciążają zaś nas wszystkich. Struktura współczesnych systemów podatkowych co do zasady odzwierciedla paradygmat zachęt do inwestycji poprzez niższe opodatkowanie kapitału (działalności gospodarczej) w stosunku do pracy i konsumpcji. Należy przy tym pamiętać, że – z wyjątkiem państw o skrajnie niskich kosztach pracy (np. Azja Południowo-Wschodnia) – inwestycje obejmują wkłady kapitałowe i rynek usług, bardzo łatwo można je więc relokować w zależności od aktualnych uwarunkowań społeczno-gospodarczych, a w konsekwencji wymagają permanentnego utrzymywania zachęt o charakterze podatkowym.

Rysuje się ogólnoswiatowa tendencja do efektywnie niższego obciążenia podatkiem dochodowym zarówno ludności, jak i przedsiębiorstw/korporacji (ang. *corporate income tax* – CIT) niż nominalna stawka podatkowa wynikająca z przepisów prawa, przy czym międzynarodowe korporacje płać znacznie niższe podatki niż drobni i średni przedsiębiorcy, najwyżej opodatkowana pozostaje zaś praca najemna. Zarysowana tendencja nasila się w Europie Środkowo-Wschodniej, a trafnie odzwierciedla ją tzw. test 10 przedsiębiorstw, obrazujący opodatkowanie grupy 10 największych spółek (badano państwa należące do Unii Europejskiej [UE]). Grupa ta wypracowuje około 25% PKB, lecz pochodzi od niej jedynie 1-2% wpływów z tytułu podatku dochodowego od osób prawnych (w skrajnym przypadku Bułgarii w ujęciu netto grupa ta nie odprowadza żadnego podatku, lecz korzysta z ulg i pomocy publicznej)¹⁴.

Przeważnie, mimo nominalnie progresywnych stawek, realne obciążenie zbliża się do proporcjonalnego lub spłaszczonej krzywej, która stopniowo rośnie do punktu odpowiadającego ponadprzeciętnym dochodom w danym społeczeństwie, lecz następnie opada wraz z ich dalszym wzrostem. Powyższe dowodzi tego, że wraz z poziomem dochodów rosną możliwości korzystania z szerokiej gamy instrumentów optymalizacyjnych (np. ceny transferowe, pożyczki od udziałowców, opłaty licencyjne na rzecz grupy kapitałowej, pochodne instrumenty finansowe), dzięki którym podatnicy ukrywają dochody bądź ujawniają je w państwach o niskiej stopie opodatkowania zamiast tam, gdzie zostały wypracowane. Nie idzie tylko o klasyczne raje podatkowe, korzystające na stałych opłatach administracyjnych oraz na rozwoju usług prawno-księgowych obsługujących tego typu operacje, ale rysuje się szersze zjawisko swoistej negatywnej konkurencji państw rozwiniętych, polegające na obniżeniu podatków obciążających działalność gospodarczą (kapitał) celem przyciągnięcia inwestycji. Wiele państw zawiera indywidualne (przeważnie tajne) porozumienia z międzynarodowymi korporacjami, gwarantujące im minimalne opodatkowanie (przykładowo tzw. afera LuxLeaks ujawniła, że tego typu obciążenie w Luksemburgu nie przekraczało 1%). Podejmowane w ostatnim czasie działania poszczególnych państw i organizacji międzynarodowych (np. OECD¹⁵ czy UE), mające na celu uszczelnienie systemów podatkowych, nie okazały się jeszcze wystarczająco skuteczne. Co ważne, międzynarodowe korporacje przeznaczają środki zaoszczędzone na podatkach nie tylko na akumulację i redystrybucję do udziałowców, ale także na nieuczciwą konkurencję z drobnymi i średnimi przedsiębiorcami.

Niezależnie od powyższych prawidłowości – rysuje się tendencja do podwyżki podatku dochodowego najbogatszym obywatelom w związku z kryzysami gospodarczymi i finansowymi oraz ze szczególnymi potrzebami społecznymi. Obciążenia te mają nadzwyczajny charakter i są określane mianem solidarnościowych; mają wyraźny wydźwięk polityczny przy marginalnym znaczeniu fiskalnym, a często okazują się przeciwskuteczne, gdyż powodują ucieczkę (zmianę rezydencji) dotkniętych nimi osób do innych państw (głośny przykład Francji).

Na całym świecie wrasta rola podatków pośrednich obciążających konsumpcję (tzw. podatki obrotowe, głównie

podatek od towarów i usług¹⁶ oraz akcyza). W sensie ekonomicznym podatki obrotowe obciążają wydatki konsumpcyjne społeczeństwa, od ich ciężaru uwalniają się natomiast przedsiębiorcy ponoszący wydatki inwestycyjne; podatkom tym nie podlegają także akumulowane oszczędności. Podatki te cechuje przierzucalność – rozlicza je sprzedawca, niemniej ich ciężar ponosi nabywca, a ostatecznie finalny konsument, który nie prowadzi działalności gospodarczej i nie ma możliwości ich dalszego przerzucenia. W konsekwencji, mimo że podatki te odprowadzają przedsiębiorcy, to ich ciężar ponoszą jedynie tymczasowo. Konsumenci wykazują się zaś swoistym znieczuleniem podatkowym – kierują się łączną ceną, a często nie mają pojęcia, ile wynoszą zawarte w niej podatki obrotowe.

Podatki obrotowe odzwierciedlają zasady powszechności i minimalizacji ciężaru jednostkowego – o ile podatku dochodowego nie zapłacą osoby, których dochody nie przekraczają kwoty wolnej, które korzystają z ulg, ponoszą straty itp., o tyle podatkami obrotowymi pozostają obciążeni wszyscy konsumenci, niezależnie od poziomu zamożności i uwarunkowań życiowych. Stawki podatków obrotowych mają charakter liniowy, lecz wraz ze wzrostem poziomu zamożności spada udział wydatków konsumpcyjnych, które obciążają te podatki, rośnie zaś – inwestycyjnych (oszczędności), wolnych od tych podatków, efektywne opodatkowanie ma więc charakter regresywny względem dochodu, jakim rozporządzają gospodarstwa domowe (zależność tę jedynie częściowo korygują preferencyjne stawki podatków obrotowych dla dóbr pierwszej potrzeby, których udział w strukturze konsumpcji maleje wraz ze wzrostem poziomu zamożności)¹⁷.

Co ciekawe, w następstwie kryzysu finansowego 2008 r. w ramach całej UE zarysowała się tendencja do podnoszenia stawek VAT, stawki podatku dochodowego obciążającego działalność gospodarczą pozostawiano natomiast bez zmian bądź wręcz obniżano¹⁸. Co więcej, wprowadzano nowe typy obciążeń o charakterze konsumpcyjnym. Po pierwsze, dodatkowe podatki selektywne, które obciążają konsumpcję wielu towarów codziennego użytku niezależnie od akcyzy (np. cukru czy alkoholu). Po drugie, specjalne podatki obciążające sektor bankowy (finansowy), niemniej w dużej mierze ich ciężar został przerzucony na społeczeństwo (kredytobiorców) poprzez podwyższenie cen usług (pro wizje, stopy procentowe itp.).

4. SZCZEGÓŁOWE ZAGADNIENIA KONSTRUKCJI PODATKU DOCHODOWEGO OD OSÓB FIZYCZNYCH

Mimo nominalnie progresywnych stawek, które w świadomości społecznej tworzą wrażenie generalnej progresji polskiego systemu podatkowego, podatek dochodowy od osób fizycznych – traktowany łącznie z obciążeniami systemu ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych – efektywnie nie ma charakteru progresywnego ze względu na szereg czynników łagodzących obciążenia wraz ze wzrostem poziomu dochodu (obciążenia te potocznie określa się mianem klina podatkowego)¹⁹. Składki na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne różnią się od typowego podatku w tym sensie, że konkretyzują świadczenia ekwiwalentne (nie są nieodpłatne) – opiekę emerytalno-rentową i opiekę zdrowotną, lecz jedynie w przypadku ubezpieczeń społecznych wysokość świadczenia zależy od wysokości składek, w przypadku ubezpieczeń zdrowotnych składka jest natomiast warunkiem objęcia opieką

medyczną, niemniej jej zakres nie zależy od wysokości składek, ale od generalnej dostępności świadczeń medycznych i indywidualnych wskazań lekarskich (w konsekwencji składka na ubezpieczenie zdrowotne jest bliska podatkowi i została wbudowana w konstrukcję podatku dochodowego od osób fizycznych – 7,75% z 9% podstawy wymiaru podlega odliczeniu od podatku).

Po pierwsze, jak już wspomniano, przedsiębiorcy rozliczają tytułem kosztów uzyskania przychodów rzeczywiście poniesione wydatki, a co więcej – częste (niezgodne z prawem, ale trudne do skontrolowania) są nadużycia polegające na uwzględnieniu zakupów wykorzystywanych do celów prywatnych (dotyczy także odliczenia podatku od towarów i usług, które zwiększa efektywny poziom dochodu), podczas gdy zleceniobiorcom i pracownikom przysługują koszty ryczałtowe: dla umowy zlecenia i umowy o dzieło – 20% (niekiedy 50%) przychodu, a dla umowy o pracę – jedynie 250 zł miesięcznie (poprzednio 111,25 zł miesięcznie)²⁰.

Po drugie, występują jedynie dwie stawki podatku – 17% (poprzednio 18%) i 32% (granica jest próg dochodowy w wysokości 85 528 zł)²¹, ponad 98% podatników pozostaje zaś objętych pierwszą z nich (progresja dotyczy jedynie 2% podatników).

Po trzecie, przedsiębiorcy są objęci przywilejem stawki liniowej w wysokości 19%²².

Po czwarte, częste – niezgodne z prawem, ale trudne do skontrolowania – jest zaniżanie przez przedsiębiorców podstawy opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych (podobnie podatkiem dochodowym od osób prawnych) oraz wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne poprzez brak ewidencjonowania obrotu (dotyczy także podatku od towarów i usług, co zwiększa efektywny poziom dochodu) i wynagrodzenia wypłacanego pracownikom.

Po piąte, stawki składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne mają charakter liniowy, z zastrzeżeniem zawieszenia poboru pierwszej z nich po przekroczeniu progu dochodowego w wysokości 30-krotności średniego wynagrodzenia rocznie (250% średniej krajowej w ujęciu miesięcznym), co nadaje jej charakter wyraźnie regresywny²³.

Po szóste, przedsiębiorcy są objęci ryczałtowymi składkami na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne, kalkulowanymi od 60% przeciętnego wynagrodzenia (niezależnie od faktycznych dochodów)²⁴, z możliwością:

- 1) obniżenia podstawy wymiaru składek do 30% minimalnego wynagrodzenia w okresie początkowych 24 miesięcy prowadzenia działalności gospodarczej²⁵,
- 2) zawieszenia poboru składek w okresie początkowych 6 miesięcy prowadzenia działalności gospodarczej (tzw. ulga na start)²⁶,
- 3) wymiaru od rzeczywistych przychodów, gdy nie przekraczają one 120 tys. zł (początkowo 30-krotności minimalnego wynagrodzenia w ujęciu rocznym), przy czym podstawa wymiaru nie może być niższa niż 30% najniższego wynagrodzenia ani wyższa niż 60% przeciętnego wynagrodzenia (tzw. mały ZUS obowiązujący od dnia 1 stycznia 2019 r. do końca stycznia 2020 r. i tzw. mały ZUS plus obowiązujący od dnia 1 lutego 2020 r.)²⁷.

Po siódme, mimo regularnych zapowiedzi zmian, z obowiązku odprowadzania składek na ubezpieczenia społeczne

i zdrowotne cały czas są wyłączone niektóre tzw. śmieciowe formy zatrudnienia (np. umowy o dzieło).

Po ósme, występują liczne ryczałtowe formy opodatkowania (niezależne od rzeczywistych dochodów); w szczególności na podstawie ustawy z dnia 20 listopada 1998 r. o ryczałtowym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne²⁸, w której od dnia 1 stycznia 2021 r. obniżono stawki, zniesiono większość ograniczeń branżowych i prawie 10-krotnie podniesiono próg przychodów, którego przekroczenie odbiera prawo do ryczałtu (podstawa opodatkowania nie uwzględnia kosztów uzyskania przychodów)²⁹.

Po dziewiąte, z podatku dochodowego od osób fizycznych (podobnie podatku dochodowego od osób prawnych) wyłączone są rolnictwo i leśnictwo, niezależnie od powierzchni gruntów, rodzaju upraw lub hodowli oraz skali osiąganych zysków, z zastrzeżeniem tzw. działów specjalnych (np. szklarni)³⁰.

Po dziesiąte, rolnicy są objęci preferencyjnymi w stosunku do ZUS składkami w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS), a przywilej ten jak na razie pozostaje dostępny także dla przedsiębiorców posiadających co najmniej 1 ha ziemi rolnej³¹.

Progresję intensyfikują następujące czynniki, niemniej kwoty odliczeń są na tyle niskie (zwłaszcza w pierwszym przypadku), że skutek ten dotyczy jedynie osób osiągających najniższe dochody:

- 1) kwota wolna od podatku o wyraźnie degresywnym charakterze (od 2017 r.)³² oraz
- 2) ulga na dzieci, która konsumuje podatek pozostały po odliczeniu składek na ubezpieczenie zdrowotne³³.

Podobnie, lecz w wąskim zakresie podmiotowym, oddziałuje tzw. zerowy PIT dla młodych, czyli zwolnienie od podatku dochodów osiąganych przez osoby poniżej 26. roku życia (do wysokości 85 528 zł rocznie)³⁴.

Od dnia 1 stycznia 2019 r. dochody najwyżej zarabiających osób fizycznych obciąża natomiast dodatkowa danina solidarnościowa w wysokości 4% nadwyżki dochodów ponad kwotę 1 mln zł³⁵. Na mocy ustawy z dnia 23 października 2018 r. o Solidarnościowym Funduszu Wsparcia Osób Niepełnosprawnych³⁶ wpływa do wspomnianego Funduszu z przeznaczeniem na wsparcie społeczne, zawodowe i zdrowotne osób niepełnosprawnych. Danina ta ma nadzwyczajny charakter, a została wprowadzona wskutek szczególnych uwarunkowań politycznych, nie obejmuje spółek i innych podmiotów zbiorowych; obciąża około 21 tys. osób i przynosi Funduszowi około 1,15 mld zł rocznie³⁷, nie tylko więc nie wpływa na kondycję finansów publicznych, ale pozostaje także poza zakresem świadomości społecznej.

Szacuje się, że całkowite obciążenie wskazanymi powyżej daninami publicznymi umów o pracę ma charakter liniowy (stały, niezależnie od wysokości dochodów) i wynosi około 37%. Całkowite obciążenie umów cywilnoprawnych ma charakter łagodnie regresywny – zaczyna się od około 29% i maleje wraz ze wzrostem dochodów do około 26%. Całkowite obciążenie działalności gospodarczej jest silnie regresywne – od około 53% przy dochodach rzędu 10 tys. zł rocznie (od dnia 1 stycznia 2019 r. poziom ten łagodzi mały ZUS) do około 24% i mniej przy dochodach rzędu 200 tys. zł rocznie i wyższych³⁸.

Jak wynika z powyższego, praca najemna jest opodatkowana znacząco wyżej niż działalność gospodarcza, co powoduje – nasilającą się wraz ze wzrostem dochodów – fikcję samozatrudnienia, gdy przedsiębiorca pracuje w sposób typowy dla stosunku pracy: na rzecz jednego podmiotu, pod jego nadzorem, w jego siedzibie i w unormowanym czasie, sam natomiast nie zatrudnia pracowników i nie ponosi ryzyka biznesowego (dotyczy to co najmniej 10% przedsiębiorców)³⁹. Zjawisko to potęguje od dnia 1 stycznia 2019 r. mały ZUS (obecnie mały ZUS plus), który przesuwając granicę opłacalności porzucenia etatu na rzecz samozatrudnienia do poziomu podstawy wymiaru składek rzędu 1200-1250 zł miesięcznie (wcześniej próg ten wynosił około 3000 zł)⁴⁰.

Zróznicowanie poziomu obciążeń w zależności od formy zatrudnienia rośnie, gdy uwzględnić całość tzw. klina podatkowego wraz z częścią obciążającą płatników składek. W tych okolicznościach śmieciowe formy zatrudnienia potrafią być w krótkiej perspektywie czasowej korzystne zarówno dla pracownika, jak i dla pracodawcy, mimo braku poczucia stabilności i bezpieczeństwa socjalnego w dłuższej perspektywie oraz niższych świadczeń emerytalnych w przyszłości. Wiosną 2019 r. Ministerstwo Finansów pracowało nad odebraniem prawa do liniowej stawki podatku dochodowego od osób fizycznych w przypadku fikcyjnego samozatrudnienia (tzw. test przedsiębiorcy), niemniej ze względów politycznych po zmianach w kierownictwie resortu prace te zostały zaniechane.

5. PODSUMOWANIE

Analiza wykazała, że nie sposób rozpatrywać postulatów równości i sprawiedliwości obciążenia dochodów osobistych, badając tylko ustawę z dnia 26 lipca 1991 r., lecz trzeba uwzględnić wszystkie elementy klina podatkowego. Przede wszystkim idzie o składkę na ubezpieczenie zdrowotne, która ma podobny charakter jak podatek, gdyż jej wysokość nie przekłada się na dostępność i rodzaj świadczeń wzajemnych ze strony państwa na rzecz obywatela (składka ta w znacznej części pomniejsza podatek). W dalszej kolejności idzie o składki na ubezpieczenia społeczne – co prawda ich wysokość wpływa na wysokość świadczeń emerytalno-rentowych, niemniej związek ten w świadomości społecznej bywa zatarty, dodatkowo zaś podważają go regularnie powracające w dyskusjach politycznych plany likwidacji zawieszenia poboru po przekroczeniu progu dochodów w wysokości 250% średniego wynagrodzenia w ujęciu miesięcznym przy jednoczesnym utrzymaniu odpowiadającego mu limitu świadczeń emerytalno-rentowych (nadwyżka składek nie da prawa do zwiększonej emerytury lub renty i przekształci się w typowy podatek).

Podatek dochodowy od osób fizycznych wraz ze składkami na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne są zbliżone do rozkładu liniowego, z zastrzeżeniem następujących czynników.

Po pierwsze, w dolnych przedziałach dochodowych odczuwalne pozostają skutki czynników progresywnych w tym podatku (ulgi na dzieci, nowe zasady kwoty wolnej od podatku, mały ZUS [mały ZUS plus]). Wyłączenie z opodatkowania tym podatkiem i opłacania składek do ZUS rolnictwa oraz liczne ryczałty „przesuwają” zaś regresję opodatkowania w górę struktury społecznej.

Po drugie, rysuje się zróżnicowanie obciążeń w zależności od formy prawnej zatrudnienia – najwyższe obciążenia ponoszą pracownicy najemni w ramach umowy o pracę. Zróżnicowanie klina podatkowego w zależności od podstawy prawnej zatrudnienia wpływa dezorganizująco na rynek pracy, tj. powoduje m.in.:

- 1) fikcję samozatrudnienia, gdy przedsiębiorca pracuje w sposób typowy dla stosunku pracy (zjawisko nasila się wraz ze wzrostem dochodów) i
- 2) wzrost popularności umów śmieciowych.

Gdy rozpatrywać tylko ustawę z dnia 26 lipca 1991 r., okazuje się, że uzależnia ona wysokość obciążeń w największej mierze nie tyle od wysokości podstawy opodatkowania, ile od źródła przychodu, problem progresji w istocie zaś nie występuje, zwłaszcza gdy intuicyjnie wiązać go ze stawkami podatku. Stawka 32% obejmuje jedynie około 2% podatników, a co więcej – dość szybko jest niwelowana przez zawieszenie poboru składek na ubezpieczenie społeczne (pierwotnie oba progi były zbliżone, niemniej progę skali podatkowej przez lata nie waloryzowano, a próg zawieszenia poboru składek stopniowo rośnie wraz ze wzrostem przeciętnego wynagrodzenia).

Najważniejsza determinanta wysokości obciążeń podatkowych pozostaje ukryta w szczegółowych regulacjach dotyczących elementów konstrukcyjnych omawianego podatku, niemniej uprzywilejowanie działalności gospodarczej względem pracy najemnej jest odzwierciedlone w świadomości społecznej i przyczynia się do kryzysu kodeksowych form zatrudnienia – bywa korzystniejsze nie tylko dla pracodawcy, ale także dla pracownika, przynajmniej w krótkiej perspektywie czasowej. Nie można także zapominać o różnicy w sposobie poboru podatku. Instytucja płatnika w przypadku stosunku pracy i działalności wykonywanej osobiście dość skutecznie zapobiega oszustwom i nadużyciom przy deklarowaniu i odprowadzaniu podatku, przedsiębiorcy natomiast mają znacznie większą możliwość zaniżenia przychodów lub zawyżenia kosztów – niezgodnego z prawem, ale trudnego do weryfikacji ze względu na masową skalę drobnych nadużyć (najczęściej wydatki osobiste są traktowane jako koszty działalności gospodarczej).

Najwyższe ciężary ponosi klasa średnia, zwłaszcza pracownicy najemni w kodeksowych formach zatrudnienia, a jednocześnie w ograniczonym stopniu dociera do nich pomoc o charakterze redystrybucyjnym, limitowana poziomem zamożności. Paradoks najwyższego obciążenia klasy średniej trafnie dostrzegają nurty zarówno liberalne, jak i lewicowe, aczkolwiek różnią się w jego ocenie i kierunkach proponowanych zmian. W dyskusjach politycznych i publicystycznych najczęściej formułowane są natomiast zarzuty o braku ochrony najbiedniejszych i postulaty wyraźnej progresji opodatkowania. Zarzuty te należy traktować z dużą ostrożnością. Po pierwsze, bynajmniej nie jest tak, że najbiedniejsi ponoszą najwyższe obciążenia w sensie procentowym. Po drugie, trzeba uwzględnić aktywną politykę socjalną opartą na mechanizmach redystrybucyjnych. Polska jest typowym państwem opiekuńczym, wydatki z tego tytułu nie odbiegają zaś od średniej UE (niższe wartości bezwzględne wynikają z niższego poziomu życia całego społeczeństwa), a pomoc ta co do zasady jest limitowana poziomem zamożności (z zastrzeżeniem programu Rodzina 500+).

Zróżnicowanie obciążeń dochodów osobistych w zależności od źródła przychodów rodzi zastrzeżenia z perspektywy równości i sprawiedliwości opodatkowania. Oczywiste jest pytanie o potrzebę nowelizacji ustawy z dnia 26 lipca 1991 r., niemniej dotychczasowe zmiany zasad opodatkowania dochodów osobistych są chaotyczne i nie poprawiają kondycji finansów publicznych, a jedynie niepotrzebnie antagonizują społeczeństwo i rodzą uzasadnione podejrzenia o faworyzowanie grup sprzyjających aktualnie rządzącym politykom.

Powyższa uwaga dotyczy także Polskiego Ładu. Przede wszystkim nie prowadzi on do zwiększenia dochodów budżetowych z podatku dochodowego od osób fizycznych, lecz wręcz przeciwnie – prognozuje ich spadek (ze szkodą przede wszystkim dla jednostek samorządu terytorialnego, pozbawionych znacznej części udziałów we wpływach z tego podatku), co samo w sobie podważa sens jakiegokolwiek reformy podatkowej. Zmiany wysokości obciążeń różnych grup ludności z tytułu omawianego podatku oraz składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne nie wynikają ani z racjonalnych przesłanek ekonomicznych, ani ze spójnego systemu wartości aksjologicznych, lecz sprawiają wrażenie przypadkowości. W konsekwencji trudno dostrzec szanse na realizację przez Polski Ład postulatów równości i sprawiedliwości opodatkowania.

Przypisy

- ¹ Progresja opodatkowania polega na ponadproporcjonalnym wzroście obciążeń wraz ze wzrostem podstawy opodatkowania (poziomu zamożności). Przeciwnością progresji jest regresja, podatek proporcjonalny cechuje natomiast jednolita stawka procentowa niezależnie od wysokości podstawy opodatkowania, bez żadnych ulg, zwolnień, wyłączeń i kwoty wolnej od podatku, takie elementy zawiera zaś – przy jednolitej stawce procentowej – tzw. podatek liniowy (potocznie pojęcia podatków liniowego i proporcjonalnego są utożsamiane).
- ² Zagadnieniu temu poświęciłem serię artykułów, do których odwołuję się w dalszej analizie: K. Radzikowski, *Współczesne dylematy równości i sprawiedliwości opodatkowania*, „Doradztwo Podatkowe – Biuletyn Instytutu Studiów Podatkowych” 2020, nr 12 (cz. 1) oraz 2021, nr 1 (cz. 2), nr 2 (cz. 3) i nr 3 (cz. 4).
- ³ Pogląd ten nie budzi wątpliwości w literaturze, por.: A. Gomułowicz, *Zasada sprawiedliwości podatkowej*, Warszawa 2001, s. 54-56; E.K. Drozdowski, *Zasada zdolności płatniczej a polski system podatkowy*, Poznań 2018, s. 168 i nast.
- ⁴ Tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 1128 ze zm., dalej: ustawa z dnia 26 lipca 1991 r.
- ⁵ N. Gajl, *Teorie podatkowe w świecie*, Warszawa 1992, s. 59-61; też, *Modele podatkowe. Podatki dochodowe*, Warszawa 1995, s. 61-63; R. Rybarski, *Nauka skarbowości*, Warszawa 1935 (reprint 2015), s. 282-283 i 296-298; S. Głabiński, *Nauka skarbowości*, Lwów 1925, s. 293-296.
- ⁶ N. Gajl, *Teorie podatkowe w świecie*, dz. cyt., s. 59-61; też, *Modele podatkowe...*, s. 66 i nast.; R. Rybarski, dz. cyt., s. 283 i 298-299; S. Głabiński, dz. cyt., s. 298-300.
- ⁷ F. Grądalski, *System podatkowy w świetle teorii optymalnego opodatkowania*, Warszawa 2006, s. 59 i nast. oraz s. 183 i nast.; K. Raczkowski, F. Schneider, J. Węgrzyn, *Ekonomia systemu podatkowego*, Warszawa 2020, s. 119-127.
- ⁸ D. Grodzka, *Systemy podatku dochodowego od osób fizycznych w państwach UE*, „Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu” nr 14, t. 1: *Tendencje w opodatkowaniu osób fizycznych w UE*, Warszawa 2008, s. 41 i nast.
- ⁹ *Materiałne prawo podatkowe*, W. Modzelewski, J. Bielawny (red.), Warszawa 2009, s. 198-200.
- ¹⁰ T. Sowell, *Ekonomia dla każdego*, Warszawa 2019, s. 412.
- ¹¹ T. Syryjczyk, *Podatek powszechny*, „Kapitalista Powszechny” 1998, nr 71.

- ¹² R. Gwiazdowski, *Podatek progresywny i proporcjonalny: doktrynalne przesłanki, praktyczne konsekwencje*, Warszawa 2007, s. 13-14 oraz s. 171 i nast.
- ¹³ T. Piketty, *Kapitał w XXI wieku*, Warszawa 2015, s. 644 i nast.; A. Atkinson, *Nierówności: co da się zrobić?*, Warszawa 2017, s. 297-338; por. krytycznie: G. Reisman, *Kapitał i kapitalizm XXI wieku, czyli od błędnej teorii do destrukcyjnych reform Piketty'ego*, Warszawa 2015.
- ¹⁴ Instytut Globalnej Odpowiedzialności, *Uciekające podatki. Czy firmy w Europie Środkowo-Wschodniej płacą uczciwą część podatków?*, Warszawa 2017, http://igo.org.pl/wp-content/uploads/2017/03/Runaway_taxes_A4_PL.pdf, dostęp: 13.01.2022.
- ¹⁵ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) – Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju.
- ¹⁶ Ang. *value-added tax* – VAT.
- ¹⁷ H. Kuzińska, *Rola podatków pośrednich w Polsce*, Warszawa 2002, s. 34-37.
- ¹⁸ *Polityka podatkowa krajów Unii Europejskiej wobec kryzysu finansowego*, S. Owsiak (red.), Warszawa 2016, s. 91 i nast. oraz s. 460 i nast.
- ¹⁹ W najszerszym ujęciu uwzględnia on także części składek ZUS i NFZ, które obciążają pracodawców i zleceniodawców.
- ²⁰ Art. 22 ust. 2 i 9 ustawy z dnia 26 lipca 1991 r.
- ²¹ Tamże, art. 27 ust. 1.
- ²² Tamże, art. 30c.
- ²³ Art. 19 Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 423 ze zm., dalej: ustawa z dnia 13 października 1998 r.
- ²⁴ Tamże, art. 18 ust. 8.
- ²⁵ Tamże, art. 18a.
- ²⁶ Art. 18 ust. 1 ustawy z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców, tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 162 ze zm.
- ²⁷ Art. 18c ustawy z dnia 13 października 1998 r.
- ²⁸ Tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 1993 ze zm.
- ²⁹ Por. tamże, art. 6 ust. 4, art. 8 ust. 1 pkt 3 i art. 12 ust. 1.
- ³⁰ Por. art. 2 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 26 lipca 1991 r.
- ³¹ Art. 5a ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 266 ze zm.
- ³² W latach 2009-2016 wynosiła nieco ponad 3000 zł rocznie; począwszy od 2017 r. wynosi 6600 zł (w latach 2018-2019 – 8000 zł) i maleje (nierównomiernie) do zera przy podstawie opodatkowania w wysokości 127 tys. zł rocznie i wyższej; dla osób zarabiających powyżej 11 tys. zł w 2017 r. i 13 tys. zł w latach 2018-2019, a poniżej progu zmiany stawki z 18 na 32%, tj. 85 528,50 zł rocznie, kwota wolna od podatku została zachowana w poprzedniej wysokości (por. art. 27 ust. 1a ustawy z dnia 26 lipca 1991 r.).
- ³³ Art. 27f ustawy z dnia 26 lipca 1991 r.
- ³⁴ Tamże, art. 21 ust. 1 pkt 148.
- ³⁵ Por. tamże, art. 30h.
- ³⁶ Tekst jednolity Dz.U. z 2020 r. poz. 1787. W przeciwieństwie do „zasadniczego” podatku dochodowego od osób fizycznych we wpływach z daniny solidarnościowej nie partycypują jednostki samorządu terytorialnego i nie stanowi ona podstawy przekazania 1% na rzecz organizacji pożytku publicznego.
- ³⁷ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o Solidarnościowym Funduszu Wsparcia Osób Niepełnosprawnych, druk sejmowy nr 2848 (VIII kad.), <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/7DAEACD-321CF827DC125831200488757/%24File/2848-uzas.docx>, dostęp: 13.01.2022.
- ³⁸ J. Sawulski, *Kogo obciążają podatki w Polsce?*, „IBS Policy Paper” 2019, nr 1, https://ibs.org.pl/app/uploads/2019/03/IBS_Policy_Paper_01_2019.pdf, s. 4-8, dostęp: 13.01.2022. Obliczenia te nie uwzględniają przede wszystkim różnic w sposobie kalkulacji podstawy opodatkowania dla poszczególnych źródeł przychodów (dochód albo przychód), a także daniny solidarnościowej ani ulg podatkowych, w tym zwłaszcza na dzieci (art. 27f ustawy z dnia 26 lipca 1991 r.), która nierzadko pokrywa całą kwotę podatku obciążającego mniej zamożnych rodziców, pozostają oni zaś obciążeni jedynie składkami na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne (ulga ta nie przysługuje w przypadku wychowywania tylko jednego dziecka po przekroczeniu progu 56 tys. zł dochodu rocznie w przeliczeniu na każdego z rodziców).
- ³⁹ Tamże, s. 9.
- ⁴⁰ T. Lasocki, *Obniżenie składek ubezpieczeniowych dla niektórych przedsiębiorców – krytyka założeń ustawy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2018, nr 9, s. 23 i nast.

Bibliografia

Literatura

- Atkinson A., *Nierówności: co da się zrobić?*, Warszawa 2017.
- Drozdowski E.K., *Zasada zdolności płatniczej a polski system podatkowy*, Poznań 2018.
- Gajl N., *Modele podatkowe. Podatki dochodowe*, Warszawa 1995.
- Gajl N., *Teorie podatkowe w świecie*, Warszawa 1992.
- Głabiński S., *Nauka skarbowości*, Lwów 1925.
- Gomułowicz A., *Zasada sprawiedliwości podatkowej*, Warszawa 2001.
- Grądalski F., *System podatkowy w świetle teorii optymalnego opodatkowania*, Warszawa 2006.
- Grodzka D., *Systemy podatku dochodowego od osób fizycznych w państwach UE*, „Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu” nr 14, t. 1: *Tendencje w opodatkowaniu osób fizycznych w UE*, Warszawa 2008.
- Gwiazdowski R., *Podatek progresywny i proporcjonalny: doktrynalne przesłanki, praktyczne konsekwencje*, Warszawa 2007.
- Instytut Globalnej Odpowiedzialności, *Uciekające podatki. Czy firmy w Europie Środkowo-Wschodniej płacą uczciwą część podatków?*, Warszawa 2017, http://igo.org.pl/wp-content/uploads/2017/03/Runaway_taxes_A4_PL.pdf, dostęp: 13.01.2022.
- Kuzińska H., *Rola podatków pośrednich w Polsce*, Warszawa 2002.
- Lasocki T., *Obniżenie składek ubezpieczeniowych dla niektórych przedsiębiorców – krytyka założeń ustawy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2018, nr 9.
- Materiałne prawo podatkowe*, W. Modzelewski, J. Bielawny (red.), Warszawa 2009.
- Piketty T., *Kapitał w XXI wieku*, Warszawa 2015.
- Polityka podatkowa krajów Unii Europejskiej wobec kryzysu finansowego*, S. Owsiak (red.), Warszawa 2016.
- Raczkowski K., Schneider F., Węgrzyn J., *Ekonomia systemu podatkowego*, Warszawa 2020.
- Radzikowski K., *Współczesne dylematy równości i sprawiedliwości opodatkowania*, „Doradztwo Podatkowe – Biuletyn Instytutu Studiów Podatkowych” 2020, nr 12 (cz. 1) oraz 2021, nr 1 (cz. 2), nr 2 (cz. 3) i nr 3 (cz. 4).
- Reisman G., *Kapitał i kapitalizm XXI wieku, czyli od błędnej teorii do destrukcyjnych reform Piketty'ego*, Warszawa 2015.
- Rybarski R., *Nauka skarbowości*, Warszawa 1935 (reprint 2015).
- Sawulski J., *Kogo obciążają podatki w Polsce?*, „IBS Policy Paper” 2019, nr 1, https://ibs.org.pl/app/uploads/2019/03/IBS_Policy_Paper_01_2019.pdf, dostęp: 13.01.2022.
- Sowell T., *Ekonomia dla każdego*, Warszawa 2019.
- Syrjczyk T., *Podatek powszechny*, „Kapitalista Powszechny” 1998, nr 71.
- Akty prawne
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców, tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 162 ze zm.
- Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 423 ze zm.
- Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 266 ze zm.
- Ustawa z dnia 20 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne, tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 1993 ze zm.
- Ustawa z dnia 23 października 2018 r. o Solidarnościowym Funduszu Wsparcia Osób Niepełnosprawnych, tekst jednolity Dz.U. z 2020 r. poz. 1787.
- Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 1128 ze zm.
- Inne źródła
- Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o Solidarnościowym Funduszu Wsparcia Osób Niepełnosprawnych, druk sejmowy nr 2848 (VIII kad.), <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/7DAEACD-321CF827DC125831200488757/%24File/2848-uzas.docx>, dostęp: 13.01.2022.